

מחקרים בקליטת העלייה

מקומה של המנהיגות הרוחנית בעיצוב הזהות הקולקטיבית: המקרה של קהילת העולים הצרפתית בישראל

יצחק דהן

העלייה מצרפת, שהחלה להגיע בעיקר לאחר מלחמת ששת הימים והתעצמה בשנים האחרונות בעקבות האנטישמיות והמושבר הכלכלי, הקימה בארץ בתי כנסת ייחודיים שבהם שימרה את המורשת האתנית של צפון אפריקה בנוסח התפילה, בליטורגיה ובמנהג. לצד השימור חדרה גם התרבות הצרפתית לעולם הדתי וניתן לה מקום של כבוד: מרכזיות השפה הצרפתית, אופיו הקהילתי של בית הכנסת, חשיבותה של המנהיגות הרוחנית בחיי הקהילה ומקומן של הנשים. תפיסת בית הכנסת כמקום מרכזי לכל חלקי הקהילה, על גווניה הדתיים השונים, הביאה לחיזוק הזהות הקולקטיבית של העולים ולהעמקת הקשרים בין ארץ המוצא לארץ היעד.

מבוא: ייחודם של יהודי צפון אפריקה שהיגרו לצרפת

במאמר זה יבחנו עולמה הדתי של העלייה הצרפתית והזהות הקולקטיבית שלה, כפי שהיא באה לידי ביטוי בקרב המנהיגות הרוחנית בקהילה. אפתח בדברים באשר לזהותה הדתית של הקהילה היהודית בצרפת.

מרבית אוכלוסייתה היהודית של צרפת היגרה אליה במחצית השנייה של המאה העשרים מצפון אפריקה. הגירה זו כללה את קהילת יהודי אלג'יריה כמעט במלואה, כמאה ושלושים אלף נפש, בכלל זה: רבנים, בעלי מקצועות חופשיים, סוחרים זעירים, פקידים ועוד; מחצית הקהילה היהודית בתוניסיה, כחמישים אלף נפש, מעמד בינוני ובעלי מקצועות חופשיים; קהילת יהודי מרוקו בחלקה - כשלושים אלף איש, ובהם מנהיגות רוחנית ובעלי מקצועות חופשיים (Bensimon & Della Pergola, 1984). יהודים אלה היו ברובם מסורתיים ובעלי זיקה ליהדות. זיקה זו נשמרה ולעתים אף התחזקה בעת שהותם בצרפת. על פי ליבמן (1967), המתאר את ההגירה היהודית לארה"ב בסוף המאה התשע-עשרה ובראשית המאה העשרים, חלקם של תלמידי החכמים ורבנים בקרב המהגרים

מילות מפתח: זהות קולקטיבית, זהות אתנית, תפוצה חוצה לאומים, עלייה, צפון אפריקה, מנהיגות רוחנית
המאמר מבוסס על פרק מעבודת הדוקטורט **עליית יהודי צרפת לישראל בשנים 1968-2014, זהות קולקטיבית: בין השתלבות להסתגרות**. אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן, תשע"ה.
יצחק דהן הוא חבר הנהלת ההסתדרות הציונית העולמית. היה בעבר שליח חינוך ועלייה בצרפת ובקנדה.

מחקרים בקליטת העלייה

יצחק דהן - מקומה של המנהיגות הרוחנית בעיצוב הזהות הקולקטיבית: המקרה של קהילת העולים הצרפתית בישראל

לארה"ב היה זעיר. בניגוד לארצות הברית, בשנות השישים של המאה העשרים היגרו לצרפת גם קהילות יהודיות בשלמותן, לרבות המנהיגות הכללית והרוחנית שלהן. דבר זה סייע, קרוב לוודאי, לקליטה מהירה, להיערכות מחדש, לבניית מוסדות דת וחינוך בצרפת, ואף אפשר להעמיק את הזהות היהודית ובאמצעותה לחזק את הזיקה לישראל.

להתפתחות האורתודוקסיה ולדיפרנציאציה הדתית שחלה בארצות אירופה (כץ, 1987; רביצקי, 1997) לא הייתה מקבילה דומה בצרפת של שלהי המאה העשרים, שכן יהודי צפון אפריקה שהיגרו אליה כמעט שלא נחלקו לזרמים דתיים. אף שהיו פערים ניכרים בין אלה שהקפידו על קלה כבחמורה לבין אלה שלא היו שומרי הלכה, רובם של היהודים הסתופפו בצל קורתה של היהדות האורתודוקסית, בבתי כנסת קונסיסטוריאליים ובבתי כנסת עצמאיים. זעום ביותר היה חלקם בבתי הכנסת הרפורמיים והקונסרווטיוויים. אחדות קהילתית דתית זו התאפשרה גם בזכות יחסם הסובלני של הרבנים כלפי הרוחות החדשות של מגמות הקרויות מודרניות שנשבו בקהילה. סובלנות זו מנעה פירוד והקמת מסגרות דתיות מתחרות ושונות (שרביט, 1998; זוהר, 2001; ליאון, 2010).

ההגירה הגדולה של יהודי צפון אפריקה לצרפת בשנות השישים של המאה העשרים לא חוללה שינוי מוסדי במסגרות הדתיות שהיו קיימות בצרפת, ולא נוצרו מוסדות דת אחרים מכפי שהיה מקובל בארצות המוצא. חברי הקהילה קיבלו את סמכותו ואת מעמדו של הרב האורתודוקסי,

ובקרב אלה שהתרחקו והתבוללו בחברה הכללית, בעיקר מחוץ למרכזים היהודיים הגדולים, לא התפתחו מסגרות דתיות חלופיות; מיעוטם אף ניתקו קשר עם הקהילה היהודית המתחדשת, כפי שנמצא במספרים גדולים יותר אצל יהודי אשכנז בצרפת. אף שחל שינוי ניכר במעמדה החברתי וההשכלתי של אוכלוסיית המהגרים כבר בראשית דרכה, בתחום הפולחן הדתי והיחס לאורתודוקסיה ניכרה סובלנות, ולא התעורר רצון ליצירת חלופות לעולם המסורתי המוכר (Danan, 2009; Bensimon & Della Pergola, 1984). מצב זה נמשך עד שנות התשעים של המאה ה-20, אז החלו ניכרים תהליכי התחזקות דתית בקרב היהודים בצרפת. יהודים אלו נטו לעולם החרדי, המורכב בעיקר מחסידי חב"ד ומחוזרים בתשובה שהושפעו מהרב עובדיה יוסף לאחר הקמתה של ש"ס (לאו, 2005; לופו, 2000). חלקם הצטרפו לתנועת ש"ס וחלקם קיבלו עליהם את ההנהגה האשכנזית. לפי פרידמן, 'בחברה החרדית הניאו-מסורתית יש פנייה של חוגים מהקהילה אל מה שמתכנה 'הליטאים', אורח חיים שהתגבש בפולין וליטא במסגרת הישיבות הגדולות מן הטיפוס של וולוז'ין. מחד יש פתיחות לחיים המודרניים, מאידך הקפדה על חיים חרדיים שכוללים הערכה רבה 'לחברת הלומדים' ומגורים ביישובים נפרדים ובשכונות המיועדות אך ורק לציבור החרדי' (פרידמן, 1991: 7). תיאור זה מאפיין במידה רבה גם את העלייה החרדית הצרפתית שסיגלה לעצמה חלק מן המאפיינים של החברה החרדית הישראלית עם שינויים שנעמד עליהם בהמשך.

עולי צרפת של שנות התשעים הם ברובם בעלי הון אנושי, השכלתי, כלכלי ומקצועי שנרכש בצרפת, ויחסם לדת חיובי. בשונה מאחיהם יוצאי צפון אפריקה שהגיעו לישראל בשנות החמישים והשישים ונאלצו להתרחק מן העולם הדתי על מנת להתקבל לחברת הרוב החילונית בישראל, העלייה הצרפתית לא נאלצה כלל לוותר על עולמה המסורתי. יתרה מזאת, העלייה אפשרה לעולים להתחזק ברמתם הדתית ולעתים אף להצטרף לזרם החרדי. הבדל זה נובע מכמה גורמים, בהם השוני במשאביהם של העולים וכן השינוי שעברה החברה הישראלית מאז שנות התשעים, המתבטא ביותר סובלנות ופתיחות תרבותית ודתית ופחות דרישה ל'כור היתוך'. גורמים אלה אפשרו לעולי צרפת להקים קהילה משלהם בזמן קצר יחסית, ליצוק בה תכנים ממורשתם ולהביא אליה את הרב הרצוי להם.

מחקרים בקליטת העלייה

יצחק דהן - מקומה של המנהיגות הרוחנית בעיצוב הזהות הקולקטיבית:
המקרה של קהילת העולים הצרפתית בישראל

ואכן, מאז שנות התשעים, עם התחזקות גלי העלייה מצרפת, יש פריחה, יצירתיות והתעוררות של בתי כנסת לדוברי צרפתית בארץ, ובשנת 2014 נמנו כתשעים במספר. לעולים הצרפתים, המגיעים ברובם ממצב סוציו-אקונומי בינוני-גבוה, בית הכנסת משמש טריטוריה עצמאית, שבה הם יכולים לשחזר את חייהם הקודמים בצרפת ובארץ המוצא המקורית. הפריחה באה לידי ביטוי גם במנהיגות הרוחנית המגוונת של הקהילה וגם באירועים קהילתיים. לכל אלה השפעה רבה על זהותה הקולקטיבית של הקהילה הצרפתית בישראל.

על מנת לנתח את התהליכים ואת המגמות שחלו בזהות הקולקטיבית מתוך האספקלריה של המנהיגות הדתית, יוצגו להלן ממצאים מראיונות עומק עם מנהיגים רוחניים של הקהילה הצרפתית.

הזהות הקולקטיבית של העלייה מצרפת: שלוש פרדיגמות

שלוש פרדיגמות של זהות עומדות במרכז מאמר זה, והן תשמנה לבחינת הזהות הקולקטיבית בקרב העלייה מצרפת:

- **זהות אתנית:** ארץ מוצא בצפון אפריקה - תוניסיה, מרוקו, אלג'יריה - שבה חיו העולים או אבותיהם טרם הגירתם לצרפת, ואשר משמשת מסד למורשתם הליטורגית, למנהג ולמסורת האבות בעולמם הדתי.
- **זהות תרבותית:** זהות מערבית, שהושפעה מראשית הקולוניאליזם הצרפתי בצפון אפריקה, ונמשכה בצרפת עצמה, שבה התרבות הצרפתית הייתה דומיננטית במכלול החיים. מרכיב חשוב ומהותי בזהות התרבותית הוא השימוש בשפה הצרפתית.
- **זהות דתית:** מסורתית, דתית לאומית וחרדית. קטגוריות אלו לא היו מוכרות בקהילה היהודית בצרפת (Trigano, 2007) וחלוקה זו התקבעה לאחר העלייה לארץ. במאמר זה 'מסורתית' מוגדר בדרך כלל כשומר שבת וכשרות, שאינו חובש כיפה ופוקד מעת לעת את בית הכנסת. ה'דתי-לאומי', לעומתו, הוא בדרך כלל בוגר תנועת בני עקיבא שהתחנך במוסדות הציונות הדתית; הוא מקיים אורח חיים דתי, משתמש בכלים הטכנולוגיים של העולם המודרני, ומתייחס באופן חיובי לשירות הצבאי. ה'חרדי' הצרפתי הוא מי ש'התחזק' (בלשון המקובלת כיום), הוא או הוריו חזרו בתשובה, ומאפיינים אותו הקפדה בקיום מצוות, הוקרה כלפי לימוד התורה ולומדיה, שיתוף הנשים במרחב הציבורי, הסתגרות במובלעת² חרדית אתנית (סיון, 1991), יחס חיובי באופן חלקי למודרנה ושימוש מבוקר בטכנולוגיה. בכך הם שונים מרוב החרדים הליטאים הישראליים, שאינם משתפים את הנשים במרחב הציבורי ומסתייגים מהמודרניות, מהחילון ומהביטויים הלאומיים הציוניים (פרידמן, 1991), ודומים לחרדים שעלו מצפון אמריקה (קפלן, 2006; קפלן, 2003).

ביטויי הזהות הקולקטיבית בעולמה הדתי של הקהילה ייבחנו באמצעות מנהיגותה הרוחנית של הקהילה.

1 זהות קולקטיבית היא האופן שבו בני אדם מחלקים את עולמם לקבוצות השתייכות וממקמים את עצמם בתוכן (בן רפאל, 2001).

2 מושג שטבע סיון לתיאור מסגרות של פונדמנטליסטים מוסלמים.

משמעותה המיוחדת של ההנהגה הרוחנית בקרב קהילת העולים מצרפת

לעתים קרובות קהילות דתיות אינן מסתפקות בקשר הבלתי אמצעי של הציבור עם אלוהיו אלא הן זקוקות למנהיג רוחני המכיר את צורכי הקהילה ומשמש לה רועה רוחני וקהילתי. למנהיג רוחני עשוי להיות תפקיד חשוב ומכריע בגיבוש זהותה הקולקטיבית של קהילתו.

בעת החדשה קמו מנהיגים רוחניים שתרמו לשינוי ולמפנה בעם היהודי ולהקמתן של תנועות חדשות, לדוגמה: הרב אברהם יצחק הכהן קוק (הציונות הדתית), הרב עובדיה יוסף (יהדות ספרד) והרב מנחם מנדל שניאורסון (חסידות חב"ד). שלושתם הביאו ליצירה של זהות קולקטיבית ולחיזוקה.

הרב אברהם יצחק הכהן קוק היה בין הוגיה של תנועת הציונות הדתית בראייתו את השיבה לארץ כ'אתחלתא דגאולה' ובקבלה של כל יהודי החי בארץ כמקיים מצווה וכממלא תפקיד בתהליך הגאולה. הרב קוק ראה בחיוב גם תחומים שהם מחוץ לשערי בית המדרש כמו תרבות, אמנות וספורט. בניגוד לחת"ם סופר שסבר ש'חדש אסור מן התורה', טען הרב קוק כי 'הישן יתחדש, והחדש יתקדש' (שפירא, תש"ן). הרב קוק יצר בהגותו זרם רעיוני ומחשבתי שתלמידי, בנו הרב צבי יהודה קוק³ (1891-1982) והרב משה צבי נריה⁴ (1913-1995), העצימו באמצעות הקישור ההדוק בין שלושת מושגי היסוד: ארץ ישראל, עם ישראל ותורת ישראל (בן ארצי, 2011). אם כן, בבניית תשתית הגותית תרם הרב קוק ליצירת זהות קולקטיבית הנשענת על משנה סדורה ואידאולוגיה הקובעת את גבולותיה ויוצרת את השוני בינה לבין האחר. מאז 1967 הייתה גישת הרב קוק לזרם המרכזי בציונות הדתית, אם כי קיימים תתי זרמים אחרים בעלי השקפות שונות כמו הקיבוץ הדתי והרב סולובייצ'יק.

כך גם לרב עובדיה יוסף תפקיד חשוב בגיבוש הזהות הקולקטיבית של העולם הספרדי בישראל מבחינה הלכתית, חברתית ותרבותית. הוא שאף ללכד את העולם הספרדי תחת פסיקתו של הרב יוסף קארו, וכך ליצור זהות הלכתית ספרדית אחת בישראל (לאו, 2005; פיקאר, 2005). כן הוא ביקש להחזיר 'עטרה ליושנה' ולראות בציבור הספרדי המורכב מעדות שונות - קבוצה אחת המתהדרת במורשתה וגאה בעברה. גם קלדרון מציינת את חלקו של הרב עובדיה יוסף בגיבוש זהות קולקטיבית ספרדית. בזכות הרב עובדיה יוסף ותנועת ש"ס חזר המבטא הספרדי והמזרחי אל אמצעי התקשורת בלי בוש. עוד היא טוענת כי בזכות הרב עובדיה יוסף התקיימה יהדות חרדית ציונית, ציבור ספרדי של שומרי מסורת, משרתים בצבא ועוסקים בעשייה וביצירה (קלדרון, 2013). אם כן, הרב יוסף מילא תפקיד מרכזי בעיצוב הזהות הספרדית הן בתחום הפסיקה והן במעמדה החברתי והתרבותי בחברה הישראלית, ובכך העמיד קולקטיב העומד בפני עצמו ובעל זהות משלו.

הרב מנחם מנדל שניאורסון, רב חב"ד, יצר תנועה חסידיית הפועלת בכל רחבי העולם, שכל יהודי הוא יעד לפעולה עבורה. למען מטרתו גייס הרבי צבא של חסידים נחוש ומחויב להפצת היהדות (יעקובסון, 1996; הררי, 2013). במשך ארבעים שנות פעילותו של הרבי הוא עיצב והגדיר את גבולות תנועתו, חובותיה וזכויותיה, ובו בזמן ראה לנגד עיניו את אוכלוסיית היעד - כלל ישראל. באמצעות פעילותו הוא העמיד קולקטיב - חסידות חב"ד - חזק ומגובש העומד בפני עצמו ובעל זהות ומטרות משלו (Ferziger, 2013).

בדומה למנהיגים הרוחניים שהוצגו לעיל, הרב אברהם ישעיהו קרליץ (ה'חזון איש') היה חלוץ בעיצוב דמותה של החברה החרדית ליטאית בישראל, וזאת בזכות גאונותו והיותו פוסק הדור בתקופה שבה העולם החרדי במדינת ישראל היה בראשית גיבוש דרכו, בשנות החמישים של המאה עשרים (בראון, 2011).

3 ראש ישיבת "מרכז הרב" ומראשי האידאולוגים של הציונות הדתית.

4 ייסד את רשת ישיבות בני עקיבא ונחשב לאב רוחני של 'דור הכיפור הסרוגות'.

סקירה זו ממחישה את השפעתה הרבה של הנהגה רוחנית על זהותה הקולקטיבית של קהילה בעלת אוריינטציה דתית. הקהילה הצרפתית בישראל מחשיבה מאוד את מקומם ואת מעמדם של הרבנים. במאמר כאן יוצגו רבנים צרפתיים שהשפיעו על הקהילה הצרפתית בארץ ובעולם וחיזקו את זהותה הקולקטיבית. יוצג רב מרכזי, הרב יהודה ליאון אשכנזי (מניטו), שהשפיע על הזהות היהודית והציונית של כלל הקהילה הצרפתית בצרפת ובישראל, בעבר ובהווה. עוד יוצגו רבנים קהילתיים הפועלים בקרב הצרפתים בישראל, שלכל אחד מהם השפעה על זהותה הקולקטיבית של קהילת בית הכנסת שבראשה הוא עומד. רבנים אלה שואבים את השראתם מהמסורת ארוכת השנים של רבנות קהילתית בצרפת (consistoire - כך קרויה בצרפת הרבנות הקהילתית הנבחרת) שמעצם טבעה מחזקת זהות קולקטיבית.

מאז שנות השבעים היו רוב רבני הקונסיסטואר בצרפת יוצאי צפון אפריקה בעלי זיקה ציונית, ואוכלוסיית היעד לפעילותם הייתה הקהל הרחב, הן שומר ההלכה והן זה שאינו שומר הלכה. לצד פעילותם התורנית הם עסקו גם בעזרה כלכלית, חברתית ונפשית למתפללים, והובילו אירועים חברתיים בתוך בית הכנסת (Allouche-Benayoun, 2014). מגמה זו של רב אורתודוקסי הפועל בקרב הציבור הרחב, המסתופף תחת מטריה מסורתית רחבה, שונה מהמקובל באורתודוקסיה המודרנית בארה"ב הרואה ברב מורה רוחני, השראה רוחנית לחברי הקהילה, מעביר שיעורים ופוסק הפועל בעיקר בקרב 'קהל המאמינים'⁵, ומגמתו העיקרית היא הרחבת ידיעותיהם התורניות של חברי הקהילה. אם כן, ההשתייכות לקהילה דתית באורתודוקסיה המודרנית בארה"ב שמה דגש רב יותר על 'קהל המאמינים' ופחות על הסולידריות השבטית (Ferziger, 2005). ואולם ההשתייכות לקהילה דתית בצרפת נובעת יותר מסולידריות 'שבטית' ופחות מהתפלגות דתית. על אף שהרבנים הקהילתיים הצרפתיים שבהם עוסק מאמר זה למדו בישיבות גבוהות, ציוניות או חרדיות, בישראל, הם מעבירים לקהילה הצרפתית בארץ את דגם הרבנות שראו וחווו בילדותם ובבגרותם בצרפת.

למנהיג רוחני עשויה להיות השפעה מכרעת על זהותה הקולקטיבית של קהילתו. הוא יכול לסייע לקהילתו להתחבר לשורשיה ולתרבותה ולהעצים את זהותה הטבעית, הוא יכול להדגיש היבטים מסוימים בזהותה ואף להציע לה זהות חדשה, והוא יכול לשלב בין חיזוק החיבור של קהילתו לשורשיה לבין פתיחותה להיבטים נוספים בזהותה הקולקטיבית. השפעתו של המנהיג הרוחני על זהותה הקולקטיבית של קהילתו היא בעלת משקל בכלל קהילה, אך בקרב קהילת עולים/מהגרים היא עשויה להיות ניכרת במיוחד. הגירה מטבעה יוצרת מפגש בין זהויות - זהות ארץ המוצא וזהות ארץ היעד. מצב זה מורכב עוד יותר בקרב הקהילה הצרפתית שמקורות ההשפעה של זהותה מגוונים ומכילים זהות צרפתית, צפון אפריקאית, יהודית וישראלית. מורכבות זו מספקת למנהיגות הרוחנית של הקהילה קרקע פורייה להשפעה על זהותה הקולקטיבית. כיוון ההשפעה ומהותה תלויים במנהיג הרוחני ובקהילתו.

הקהילה הצרפתית בישראל מחשיבה ומכבדת את רבניה, ורואה בהם חלק אינטגרלי מהקהילה. הראיה לכך היא שבכלל בתי הכנסת הצרפתיים בישראל מכהן רב קהילה. יש שוני בין בתי הכנסת בהגדרת תפקידו של מכהן המשמש בכל התפקידים: נשיא, חזן, רב ומארגן פעילות חברתית, כגון הרב בלאיש בבית הכנסת 'אוהל יוסף' בשכונת בקעה בירושלים, ועד לרב כריזמטי הממלא בעיקר תפקיד של מורה דרך ומדריך רוחני מסוגו של הרב יהודה ליאון אשכנזי (מניטו).

5 מקורו של מושג זה הוא בפרישתם של יהודים שומרי מצוות מבית הכנסת הספרדי-פורטוגזי באמסטרדם במאה ה-18 אל בית הכנסת האשכנזי בהנהגתו של החכם צבי. בעקבות כך הוטל עליהם חרם בגלל הפרת 'הסולידריות השבטית' של הקהילה הספרדית-פורטוגזית (Ferziger, 2005).

טיפולוגיה של מנהיגים רוחניים בקהילה הצרפתית בישראל

להלן יוצגו רבנים מרכזיים בקהילה הצרפתית בישראל המייצגים מודלים שונים של ההנהגה הרוחנית של קהילת עולי צרפת. אחד מהם הוא רב כלל-קהילתי בעל השפעה רחבה על הקהילה הצרפתית בכלל, והאחרים הם רבנים בבתי כנסת. ייבחנו הדמיון והשוני ביניהם, דרכי פעולתם במסגרת הקהילה והשפעתם על זהותה הקולקטיבית של הקהילה.

א. הרב יהודא לאון אשכנזי ('מניטו')

הרב יהודא לאון אשכנזי (מניטו) (1922-1996) היה מנהיג רוחני בעל תרומה מרכזית לזיקתם הרוחנית של יהודי צרפת לארץ ישראל ולזהותם הציונית (Cohen, 2014; Koginsky, 1998). למרות פטירתו ב-1996, השפעתו על הקהילה הצרפתית ואף מחוץ לה מוסיפה להתקיים באמצעות הגותו וכתביו ואף באמצעות ימי העיון על הגותו המתקיימים במרכז 'איר' שהוא הקים בירושלים. כמו כן ספרים נכתבו ועדיין נכתבים על אודותיו.⁶ למעשה, אי אפשר להציג את המנהיגות הרוחנית של הקהילה הצרפתית בהקשר של הזיקה לישראל מבלי להתייחס תחילה להשפעתו הרחבה והכלל-קהילתית של הרב מניטו. מאז עלייתו לישראל, בשנת 1968, ועד שנות התשעים נהג הרב מניטו להגיע בקביעות למרכזי הסטודנטים היהודים הגדולים בפרז - מרכז אדמונד פֶּלֶג ומרכז רש"י - על מנת לחזק את הזהות היהודית והציונית בקרב הסטודנטים. פעילותו החינוכית של הרב מניטו לאורך השנים נתנה את אותותיה גם בקרב עולי צרפת של שנות התשעים והאלפיים, ואלה מהם שעלו ממניעים ציוניים עשו זאת, קרוב לוודאי, בהשפעתו (Cohen, 2014; Koginsky, 1998).

הרב יהודא לאון אשכנזי נולד באוראן שבאלג'ריה בשנת 1922 ונפטר בשנת 1996 בירושלים. הוא למד בישיבות ובאוניברסיטה באלג'יר, ואף גויס ללגיון הזרים הצרפתי. לאחר מלחמת העולם השנייה היגר לצרפת והצטרף לתנועת הצופים, שם קיבל את הכינוי 'מניטו' ('רוח גדולה' אצל האינדיאנים). הוא למד בבית ספר 'אורסיי' (Orsay) למנהיגות יהודית אצל מורו יעקב גורדין⁷ ולאחר מכן עמד בראש בית הספר. בשנות השישים, לפני עלייתו לארץ, היה חלק מ'אסכולת פריז למחשבה יהודית'⁸ שם בלט ביכולתו האינטלקטואלית ובמעגל חסידיו הרבים (Cohen, 2014). עם עלייתו לארץ, בשנת 1968, הפך את מכון 'מעיינות'⁹ ומרכז 'איר'¹⁰ למוקד פעילותו. הרב מניטו היה מרצה מבוקש לעידוד העלייה מצרפת מטעם הסוכנות היהודית, ואף הרצה במסגרות סטודנטיליות, כמו 'מרכז רש"י'¹¹ בפרז. הוא שאף להראות כיצד המסורת היהודית משתלבת בתרבות העולמית, ובכך המשיך את גישתם של הרמח"ל, המהר"ל והרב אליהו בן אמוזג. הרב אשכנזי הדגיש את חשיבות המעבר מיהודיות גלותית לישראליות לאומית, ובלשונו - 'חידוש העבריות', שהוא חידוש הציונות (בן שמואל, תשס"ה; Cohen, 2014).

פעילותו הרוחנית והשתתפותו בסמינרים רבים בארץ ובעולם הפכו אותו ל'אדמו"ר' של העולים

- 6 ספריהם של גבריאל בן שמואל, הרב אליקים שמשווביץ, חיים רוטנברג והרב שלמה אבינר.
- 7 מראשי האסכולה הפריזאית לחוכמת ישראל, איש הגות ומחשבה שהיגר לצרפת מברלין לאחר עליית הנאצים.
- 8 אסכולת פריז התקיימה לאחר מלחמת העולם השנייה וכללה הוגי דעות ופילוסופים בתחום חכמת ישראל (שרביט, 1998: 105-122).
- 9 מוסד של הסוכנות היהודית שבו קיים הרב אשכנזי סמינרים ימי עיון.
- 10 הוקם בראשית שנות השמונים כדי לשמש כמסגרת לימודית וחברתית לבוגרי 'מעיינות'.
- 11 מרכז קהילתי לסטודנטים יהודיים הפועל בחסות ה-Fond Social.

מחקרים בקליטת העלייה

יצחק דהן - מקומה של המנהיגות הרוחנית בעיצוב הזהות הקולקטיבית: המקרה של קהילת העולים הצרפתית בישראל

הצרפתים, בעיקר בקרב הסטודנטים הצעירים המחפשים את דרכם, שראו בו מורם ורבם, והוא מצדו הכניסם לעולם היהודי ולישראל. בהרצאותיו הרבות בצרפת עודד צעירים רבים לעזוב הכול ולעלות לישראל. חלק מראשי הקהילה הצרפתית וממנהיגיה כיום הם מתלמידיו הבולטים - הרב יוסף אטון, הרב אליהו זיני, הרב אורי שרקי, הרב יהודה בן-ישי, ד"ר יהודה דוד, ד"ר יוסף שרביט ועוד. עד היום מוקמים מכונים ללימוד תורתו ונכתבים ספרים על משנתו. כיום מתקיימים ימי עיון על הגותו באמצעות ארגוני התרבות של העולים כמו מרכז יאיר, מוראל ו-Espace Francophone באשדוד. גם קהל אינטלקטואלי ישראלי שאינו צרפתי מגלה לאחרונה עניין במשנתו הפילוסופית,¹² ואף הממסד הישראלי מנציח את זכרו (שרביט, 1998).

חסידי ומוקירי מקיימים ביום השנה לפטירתו יום עיון על משנתו והגותו. בשונה מהאזכרה לרב יוסף גנאסיא (שרביט, 2002) הנקראת הילולה ומתקיימת בבית הקברות ומשתתפיה כולם יוצאי צפון אפריקה, באזכרה לרב יהודא לאון אשכנזי יש אחוז ניכר של אשכנזים בקרב המשתתפים,¹³ והאזכרה היא במסגרת יום עיון על משנתו והגותו של הרב. בשנת 1997, כהוקרה לפועלו ולזכרו הוקמה מכינה קדם-צבאית בשם 'חמדת יהודה' ביישוב חמדת בבקעת הירדן.

משמעות אישיותו והשפעתו

הרב לאון אשכנזי (מניטו) השפיע במיוחד על הקהילה היהודית הצרפתית בתחום עידוד העלייה לארץ, בייחוד בקרב הדור הצעיר של הסטודנטים והאקדמאים, תרם לקליטתה הרוחנית של הקהילה בארץ ולעיצוב דמותו של הדור החדש בצרפת במשך ארבעים שנה. שיעוריו בארץ ובצרפת היו מוקד למאות בני נוער שחיפשו את שורשיהם היהודיים וגילו את זהותם הצינונית. יש לציין, עם זאת, שמניטו 'חי ונשם' את התרבות הצרפתית, ועל אף קרבתו לרב צבי יהודה הכהן קוק, ממנהיגי הצינונות-הדתית, ולימודיו בישיבת 'מרכז הרב', הוא לא פרץ את הגבולות של העולם היהודי דובר הצרפתית; כאשר השפה והתרבות הצרפתית שימשו מכנה משותף של שומעיו בארץ ובחו"ל. ייחודו הוא בהיותו בין הראשונים בהעמדת הפעילות הרוחנית כגורם מרכזי ומשפיע על קליטתו של העולה. כיום, לאחר מותו, תורתו והגותו מוסיפים לשמש מוקד לעיון ולימוד בקרב חוגים שונים בקהילה הצרפתית, ולאחרונה גם בקרב ישראלים, וזאת במסגרת מרכז 'יאיר מניטו', המקיים ימי עיון בלימוד תורתו, ובמסגרת פרסומים על תורתו והגותו (בן שמואל, תשס"ה).

ב. הרב דוד נקאש, ראש מוסדות 'עץ חיים' בנתניה¹⁴

הרב דוד נקאש, ראש מוסדות 'עץ חיים' בנתניה, מבקש לחבר את עולי צרפת לזהות הישראלית ולהעדיף אותה על פני זהותם הצרפתית והצפון אפריקאית. עם זאת, הוא שונה מהרב ד"ר בלאיש¹⁵ באופי תפקודו הרבני, בקהל היעד שלו, בנטייתו הדתית ובמקורות ההשפעה שלו. ייחודו הוא בהדגשת היבטים שונים בזהות הארץ-ישראלית שהוא מבקש להקנות לקהילתו.

הרב נקאש, בן להורים יוצאי אלג'יריה שבצעירותו היגר מצרפת, הפך לישראלי-ציוני בכל ישותו, חרדי לאומי, וברוח זו הוא מבקש להשפיע על קהילתו. הוא רואה בלימוד התורה וההלכה את הבסיס האיתן

12 בעקבות הוצאת ספרים אחדים בעברית על הגותו ובעיקר הספר של ד"ר גבריאלה בן שמואל **סוד העברי** על תורתו.

13 שהיו מחסידיו של הרב בצרפת ובארץ, משנות השבעים ועד לפטירתו באמצע שנות התשעים.

14 על פי ראיון עם הרב דוד נקאש, מוסדות עץ חיים, דצמבר 2013.

15 על הרב ד"ר בלאיש ראו בהמשך מאמר זה.

ליצירת יהודי חדש בארץ ישראל. הוא חלק מקבוצה של עולים מצרפת שלמדו במוסדות התורניים של הציונות הדתית, ומבקשים יחד להעביר את גלי העלייה שלב נוסף: התחזקות והעשרה מבחינה תורנית ונאמנות לערכי מדינת ישראל. הרב נקאש נולד בפריז ב-1960 להורים יוצאי קונסטנטין שבאלג'יריה, וגדל במשפחה מסורתית. הוא עלה לארץ בגיל 18, שירת בצבא ולמד ב'מרכז הרב' ובישיבות ציוניות אחרות. בירושלים היה מבאי ביתו של הרב מרדכי אליהו, וראה בו מורה ומדריך רוחני. מסיבות אישיות היה עליו לחזור לנתניה, שבה התגוררו הוריו, והוא נשאר שם כדי לחזק את הקהילה המקומית מבחינה רוחנית. הוא שימש כעשר שנים רב בקהילת בית הכנסת 'סידי פרז אלימי' של יוצאי קונסטנטין בנתניה, אך הרגיש שידיו כבולות מאחר שהיה כפוף למנהיגות הקהילתית של בית הכנסת. עקב כך החל את דרכו העצמאית.

בשנת 2000 הקים הרב נקאש את מוסדות 'עץ חיים' הנמצאים במרכז העיר נתניה, ובהם בית מדרש, בית כנסת, כולל ערב לצרפתים, אולפן גיור ואולפן לעברית. במוסדות 'עץ חיים' אין ועד בית הכנסת אלא הרב בעצמו מנהל את מוסדותיו ובנו משמש מנהל אדמיניסטרטיווי. בית כנסת זה מקיים גם פעילויות חברה ותרבות, ומעת לעת יוצאים המתפללים בראשות הרב נקאש לקברי צדיקים.

הרב נקאש יצר דגם חדש של בית כנסת צרפתי, שבו בית הכנסת הוא יחידה בתוך בית מדרש, שהוא המוסד המרכזי. שפת בית הכנסת היא צרפתית, ההודעות, השיעורים ודבר התורה נמסרים בצרפתית, והאווירה בו היא ציונית-דתית. הציבור ויתר על הנוסחים שהיו מקובלים בצפון אפריקה וקיבל את הנוסח שהנהיג הרב מרדכי אליהו. וכך אמר הרב: 'השיעורים המתקיימים בהלכות הרב מרדכי אליהו ובתורתו של הרב קוק מקרבים את העולה לתורת ארץ ישראל ומרחיקים אותו מהגלות'. לשאלתי 'מה נשאר מהצרפתיות של העולים?' הוא ענה כי מה שנותר הם 'הפשטות, הענווה וכיבוד עולם התורה והרבנים', אך, יחד עם זאת, לדבריו, עליהם לזכור שמקום מגוריהם הנוכחי הוא ארץ ישראל ולנהוג לפי מנהגיה.

מבחינה אידיאולוגית, הרב נקאש מעניק חשיבות לעיצוב אדם בעל השקפה שתדגיש את מקומה של ארץ ישראל ואת קדושתה, על פי תורת הרב קוק, ובד בבד תבסס ותחזק את העולם ההלכתי על פי הרב מרדכי אליהו. לטעמו, ללא היצמדות להלכה אין ערך לאידיאולוגיה. לדבריו: 'במרכז "עץ חיים" אנו בונים אדם שהוא חרדי לאומי ואינו מנותק מהמדינה, שאף לה יש ערך דתי'. במוסדותיו קיימת גם ישיבת ההסדר 'עץ חיים'. הרב נקאש מאפשר הופעת רבנים מכל הזרמים - חסידים, ליטאים, ציונים ואחרים - בפני המתפללים במוסדותיו. כמו-כן יצא הרב נקאש עם המתפללים לאומן, וזאת מתוך תפיסה שאין לפסול שום זרם ביהדות ואת כולם יש להוקיר ולכבד. נוסף על תפקידו כראש מוסדות 'עץ חיים' הרב משמש, בשיתוף עם הדיין המקומי, מערך תומך המסייע למשפחות במשבר. בקרב העולים שהגיעו לישראל, קשיי הקליטה והפרנסה יוצרים מתחים בתא המשפחתי, והרבנים מנסים לסייע ולגשר בין בני הזוג.

משמעות אישיותו והשפעתו

הרב נקאש מאתגר את הקהילה הצרפתית בנתניה ומביא אליה רוח חדשה של הציונות הדתית, הן בנוסחו של הרב מרדכי אליהו והן בנוסחם של הרב קוק ורבני אלג'יריה, ובהם הרב יהודא לאון אשכנזי (מניטו). הרב נקאש מנסה, תוך שימוש בשפה הצרפתית, לקרב את העולים לתורת ארץ ישראל ובכך לסייע בקליטתם הרוחנית.¹⁶ הוא מעמיד בפניהם דמויות חדשות שלא הכירו, כמו הרב צבי יהודה קוק והרב מרדכי אליהו.

16 הרב נקאש מעוניין לבסס את זיקתם לציון על סמך מקורות ולימוד הגותם של הוגי הדעות של הציונות הדתית.

השפעתו של הרב נקאש על זהותה הקולקטיבית של קהילתו מתבטאת בכך שהוא מבקש להציע לקהילה זו להתקרב לישראליות ולציונות הדתית ולהתרחק מזהותם הצרפתית והצפון אפריקאית. עלייתו לארץ בשנות השבעים, בהיותו בן שמונה-עשרה, הייתה בהשראת האווירה הציונית ששלטה אז, שציפתה מהעולים להתנער מן הגלות ולאמץ לעצמם זהות ישראלית-ציונית חדשה. לא מן הנמנע שהוא מבקש להשפיע על קהילתו בכיוון דומה, במיוחד לאור העובדה שנולד בצרפת ולא בצפון אפריקה. מהממצאים עולה כי הרב נקאש לא נתקל בהתנגדות של ממש בקרב קהילתו, וזאת מאחר שהוא הקים את הקהילה. הסבר אפשרי נוסף לממצא זה הוא שלא מן הנמנע כי לרב נקאש קל יותר לאחד סביבו את קהילתו ולהשפיע עליה דווקא משום שהוא נמצא בנתיב הפריפריאלית ולא בירושלים או בבני ברק, שם יש רבים כמותו. הסבר זה עולה בקנה אחד עם מחקרו של ליאון (2009) על המנהיגות הרוחנית בעולם התשובה, המדגיג את התחזקות מעמדם של הרבנים היוצאים מ'המובלעות התורניות' אל עבר הפריפריה. היבט זה נוכח במיוחד במרכז נתיב ה'צרפתית' המעוניינת לשמר את הקהילתיות. עוד נראה כי על אף שהרב נקאש מזוהה עם הציונות הדתית, הוא פתוח גם להשפעת תורתם של רבנים בעלי השקפות שונות (חב"ד, ברסלב), היכולים לסייע בחיזוק הזהות היהודית של הקהילה. משמע שלצד שאיפתו לחזק את הפן הישראלי בזהותם של העולים. הוא מבקש להקנות לזהות ישראלית זו היבט דתי, ורואה בעלייה לישראל ערך דתי כשלעצמו.

ג. הרב ד"ר אריק בלאיש¹⁷ - נשיא קהילת 'אוהל יוסף', בקנה, ירושלים

הרב ד"ר אריק בלאיש משתייך אף הוא לציונות הדתית, אך הוא תופס את תפקידו הרבני ואת השפעתו על זהותה של קהילתו כבאים לכלל ביטוי בשימור זהותה האתנית ואת מאפייניה התרבותיים, בייחוד לאור המעברים הבין-תרבותיים שחוותה הקהילה הצרפתית בישראל. על אף שהרב בלאיש נולד בצרפת ולא בתוניסיה, הוא הקים בית כנסת ומרכז קהילתי תוניסאי מפואר בשכונת בקעה בירושלים, הדואג במיוחד לשימור הזהות התוניסאית של מתפלליו.

הרב בלאיש נולד בפריז בשנת 1958, לאב יליד תוניס ולאם שמוצאה מליבורנו שבאיטליה, וגדל במשפחה מסורתית. המשפחה היגרה לפריז בשנת 1956 מתוניסיה והתגוררה ברובע בלוויל (Belleville) המאוכלס ברבים מיוצאי תוניסיה, יהודים וערבים. הרב בלאיש למד בפריז בבתי ספר ציוניים-דתיים. במקביל ללימודיו הכלליים הוא למד גם אצל הרבנים רחמים נאהורי, עמנואל שושנה ואברהם סמדג'ה, הנמנים על רבניה החשובים של יהדות צפון אפריקה בצרפת. בטרם החל את לימודי הרפואה למד שנתיים בישיבה ה'ליטאית' ברובע היהודי הישן בפריז (ה'פלצל'). בין השנים 1977 - 1984 למד רפואה. עד עלייתו לארץ כיהן כרופא בבית חולים בצרפת ואף ניהל מרפאה עצמאית, ומעמדו המקצועי והכלכלי היה גבוה מאוד. בתקופה זו היה פעיל בקהילה נוסף על עבודתו כרופא. במשך שבע עשרה שנה שימש חזן בבית כנסת 'בית אל' ברובע התשיעי בפריז,¹⁸ נתן בו שיעורים ואף שימש כמוהל בהתנדבות. בשנת 1996 עלה עם משפחתו לארץ, ולאחר חמש שנים של הכשרה והתמחות מחודשת¹⁹ קיבל רישיון רפואה בארץ. תקופה זו זכורה לו כתקופה קשה בגלל חוסר ההכרה בתעודותיו, בהתמחותו ובמומחיותו בצרפת. עלייתו לארץ הייתה מנימוקים אידאולוגיים שכן בפריז היה מצבו הכלכלי והתעסוקתי מצוין. את חייו בצרפת הוא מתאר כחיים 'ביערת דבש'. המציאות הקשה שנתקל בה בארץ בשנים הראשונות לעלייתו כמעט גרמה לו לשוב על עקבותיו בצרפת, אך אשתו, בוגרת 'בני עקיבא', הייתה נחושה להישאר בארץ.

17 על פי ראיון עם ד"ר אריק בלאיש, נובמבר 2013.

18 אזור שהיה מאוכלס ביהודים רבים בין השנים 1960-1990.

19 רופא מצרפת חייב לגשת לבחינות ולהתמחות שוב בארץ כדי לקבל רישיון ישראלי (נכון לשנת 2013).

מחקרים בקליטת העלייה

יצחק דהן - מקומה של המנהיגות הרוחנית בעיצוב הזהות הקולקטיבית: המקרה של קהילת העולים הצרפתית בישראל

בהגיעו לשכונת בקעה בירושלים ביקר בבתי הכנסת השונים בה, אך לא מצא את מקומו בהם. יחד עם כמה עשרות מתפללים החליט שיש הכרח להקים בית כנסת חדש ליוצאי תוניסיה בשכונה. בראיון אתו הוא מציין את ההבדל בין המציאות בארץ למציאות בצרפת: 'בצרפת ייחסנו חשיבות לקהילתיות (communautarisme). היחידים היהודים זקוקים למסגרת קהילתית שבה כולם רואים את בית הכנסת כביתם השני, בניגוד למקובל בארץ, בה כל קבוצה (ישראלית) מסתגרת בתוך מחניה, ורואה בבית הכנסת בעיקר בית תפילה'.

לשאלתי מה השוני בינו לבין יוצאי תוניסיה שהגיעו בעלייה ההמונית בשנות החמישים לארץ, הוא משיב: 'אין ספק שארבעים השנים שהיינו בצרפת הפכו אותנו לפרנקופונים בעלי תרבות צרפתית, ולכן אנו שונים מהוותיקים אשר החיים בארץ שינו אותם וטבעו בהם את הישראליות. הם לא מדברים צרפתית והמנטליות שלהם שונה. מאידך, אנו בצרפת שמרנו על המסורת [...] התוניסאית יותר מאשר בארץ, ואפילו הלחנים והפיוטים השתמרו אצלנו יותר טוב מאשר כאן'.²⁰ על אף שהרב בלאיש לא ביקר מימיו בתוניסיה, הוא ספג את הריחות, הטעמים, הלחנים והמנהגים שבתוניסיה מחכמיה שחיו בצרפת ומבני המשפחה, והיום הוא בין המובילים העיקריים בארץ ובצרפת לשימור תרבות יהודי תוניסיה.

אשר לזהותו האידאולוגית, הוא אומר: 'אני ציוני דתי. אני מאמין שאנחנו באתחלתא דגאולה. אני צריך להודות להרצל על תעוזתו ועל הבנתו שמדינה ריבונית עצמאית בימינו היא צו השעה. אמנם נכון שאנו זקוקים לקהילה, אבל ילדינו, שגדלו כאן, אינם זקוקים למסגרות מגזריות'. מדברים אלה ניתן ללמוד על המניע של הרב בלאיש לעלייה, מניע האופייני לעולה הצרפתי השם דגש על זיקתו הצייונית.

משמעות אישיותו והשפעתו

הרב בלאיש הוא מנהיג ציבורי מרכזי בקהילה הצרפתית, בין היחידים שפרץ את הסבך הברוקרטי הישראלי, הקים בית כנסת בשכונה יוקרתית בירושלים ואף המשיך בארץ לעסוק במקצועו המקורי כרופא. כמו-כן הוא הצליח להקים בארץ דגם של קהילה צרפתית הנותנת את מלוא השירותים לחבריה, בעיקר בתחום התרבות, החברה והרווחה. בית הכנסת שהקים הצליח אף להביא עולים להתגורר בקרבת מקום, כדי ליהנות מהמרכז הקהילתי ומבית הכנסת. ייחודו של בלאיש הוא בפתיחותו לקבלה של האחר, ישראלים ויוצאי צפון אפריקה, לצד שמירה על הדומיננטיות של מסורת יהודי תוניסיה. העובדה שהוא גם רב וגם מנהיג קהילה מאפשרת לו להיות 'הפוסק האחרון' הן בתחום ההלכתי והן בתחום הארגוני. כמו כן הוא יצר הפרדה בין העמותה של בית הכנסת 'אוהל יוסף' לבין עמותת המרכז הקהילתי 'אוהבי ציון': בית הכנסת פתוח לכל, ואילו המרכז הקהילתי מתנהל בצרפתית: החוגים, הטיולים, המסיבות והשבתונים המתקיימים מחוץ לקהילה.

הרב בלאיש הצליח בכוח אישיותו לגבור על מחסומים בירוקרטיים שעמדו בדרכו בארץ גם בתחום המקצועי והאישי וגם בדרכו להקים בית כנסת לקהילתו. תרומתו לקהילה הצרפתית מתבטאת בכך שהוא משמש לה דוגמה ומעניק לה כוח להגשים מטרות קהילתיות; זאת נוסף על תרומתו לחיזוק הזהות התוניסאית בקרב יוצאי צרפת, דבר שיש בו כדי לחזק את הקהילה ולזקוף את קומתה. בשונה מהרבנים דוד נקאש, יהודה בן-ישי²¹ ואורי שרקי,²² שהכשרתם הרבנית הייתה בארץ, הרב

20 מאחר שההנהגה הרוחנית של הקהילה היגרה לצרפת.

21 מרבניה הבולטים של הקהילה הצרפתית, רב קהילת "אמונה שלמה", בקעה, ירושלים.

22 מרבניה הבולטים של הקהילה הצרפתית, רב מרכזי ב"מכון מאיר", ירושלים.

מחקרים בקליטת העלייה

יצחק דהן - מקומה של המנהיגות הרוחנית בעיצוב הזהות הקולקטיבית: המקרה של קהילת העולים הצרפתית בישראל

בלאיש קיבל את הכשרתו התורנית בצרפת. הרב בלאיש הוא קודם כל מנהיג ציבור שהקים בית כנסת, ולאחר מכן מורה הוראה. בניגוד לרב בן-ישי, הרב בלאיש מייחס חשיבות רבה לנוסח התפילה ולמנהגים של ארץ המוצא, עובדה הבאה לידי ביטוי בתפילה בבית הכנסת שהקים.

סיכום

במאמר זה הוצגו הדרכים שבהן רבני הקהילה הצרפתית מחזקים את הזהות האתנית הצפון אפריקאית על ידי שימור המורשת הליטורגית, המנהג, ההלכה ומסורת האבות. כמו-כן השימוש בשפה הצרפתית משמר את התרבות הצרפתית בקרב העולים. גורמים אלה יחד מסייעים בחיזוק הזהות הקולקטיבית של הקהילה.

במאמר זה הוצגו שלושה מנהיגים רוחניים בקהילה הצרפתית בישראל. האחד, הרב יהודה אשכנזי (מניטו), הוא רב כלל-קהילתי ששימש מנהיג רוחני של הקהילה הפרנקופונית בצרפת ובישראל, והאחרים, הרבנים נקאש ובלאיש, הם רבנים קהילתיים שתחום השפעתם הוא במסגרת הקהילה כמורי הוראה וכמחנכים.

כל אחד מרבנים אלה ממלא תפקיד בחיזוק הזהות הקולקטיבית, אם כי זהות זו אינה אחידה. בקרב הרבנים הכלל-קהילתיים אפשר לראות כי הרב יהודה לאון אשכנזי חיזק במיוחד את זהותה הציונית של הקהילה באמצעות חשיפתה להגותה של הציונות הדתית, ומילא תפקיד מרכזי בהנעתה לעלייה לישראל (שרביט, 1998). בקרב רבני בתי הכנסת אפשר לראות כי הרב בלאיש שם דגש על שימור המורשת של יוצאי תוניסיה, והרב נקאש רואה בהשתלבות העולים בחברה הישראלית יעד מרכזי בניבוס זהותם.

לוח מספר 1 שלהלן מציג את התפלגות הרבנים על פי מוצאם הצפון אפריקאי, הכשרתם התורנית, האיידאולוגיה הדתית שלהם ואזורי השפעתם:

לוח מספר 1 - התפלגות המנהיגים הרוחניים של הקהילה הצרפתית בישראל

שם הרב	מוצא	הכשרה תורנית	איידאולוגיה	אזורי ההשפעה
יהודה לאון אשכנזי	אלג'יריה	אלג'יריה, צרפת, ישראל	ציונית-דתית	כל המרחב הפרנקופוני
אריק בלאיש	תוניסיה	צרפת	ציונית-דתית	קהילתי - בקעה, ירושלים
דוד נקאש	אלג'יריה	צרפת, ישראל	ציונית-דתית-לאומית	ישראלי ועולי צרפת בישראל

טבלה זו מציגה רב שהשפעתו היא על כלל הקהילה הצרפתית בארץ ובצרפת (הרב לאון אשכנזי), שני רבנים הפועלים בו בזמן גם בקרב הציבור הרחב הישראלי וגם בקרב הקהילה הצרפתית, ורבני בתי כנסת שלכל אחד מהם סגנון רבני אחר: הרב בלאיש הוא בראש וראשונה מנהיג קהילתי חברתי ולאחר מכן הוא מורה הוראה, הרב נקאש הוא קודם כל ראש מוסדות חינוכיים וכולל ולאחר מכן הוא רב קהילתי.

מניתוח הלוח לעיל עולה כי האיידאולוגיה העיקרית של הרבנים היא ציונית-דתית והכשרתם התורנית נרכשה גם בישראל במוסדות הציונות הדתית. כמו-כן עולה מן הנתונים כי מרבית העלייה הצרפתית

מחקרים בקליטת העלייה

יצחק דהן - מקומה של המנהיגות הרוחנית בעיצוב הזהות הקולקטיבית: המקרה של קהילת העולים הצרפתית בישראל

של שנות התשעים עלתה מאלג'יריה ומתוניסיה ולא ממרוקו, שכן מרבית יהודי מרוקו עלו לישראל כבר בשנות החמישים והשישים. נוסף על הכשרתם התורנית רכשו רבנים אלה גם השכלה כללית בצרפת. רבנים חרדים צרפתים רכשו השכלה אקדמית נוסף על הכשרתם התורנית, וזאת בשונה מהחברה החרדית הישראלית המתנגדת להשכלה כללית. נציין גם שמקום פעילותם של הרבנים הוא בשני הרכוזים הגדולים של העלייה מצרפת: ירושלים ונתניה.

הציפיות בנוגע לתפקיד הרב ולמעמדו שונות בין הציונות הדתית הצרפתית לקהילה הצרפתית החרדית. בבית הכנסת הצרפתי הציוני-דתי יש ציפיה שהרב ישמש גם כיועץ משפחתי וכמארגן פעילות חברה ותרבות, כפי שהיה בצרפת; זאת בניגוד לבית הכנסת בעולם החרדי הצרפתי בישראל, שבו הרב משמש רועה רוחני ויועץ הלכתי, ותפקידו הוא בעיקר העלאת הרמה התורנית של הקהילה, הקמת כולל וכיוצא בזה, ואין הוא עוסק בארגון פעולות חברה ותרבות. נוסף על כך, הרב בקהילה הציונית דתית הצרפתית משמש כמגשר בין החברה הצרפתית והחברה הישראלית, ואילו רב בקהילה החרדית מעוניין בקיומה של המובלעת הצרפתית, כדי לשמור את קהילתו מהחילון ומהמרחב הציבורי הישראלי הכללי.

השוואה בין תרומת המנהיגות הרוחנית לזהותה הקולקטיבית של הקהילה הצרפתית יוצאת צפון אפריקה לבין השפעת המנהיגות הרוחנית על זהותה הקולקטיבית של עולי צפון אפריקה של שנות החמישים והשישים מעלה ממצא מעניין. בעוד שלמנהיגות הרוחנית של הקהילה הצרפתית של שנות ה-90 השפעה ניכרת על הקהילה ועל התחזקותה הדתית, למנהיגות הרוחנית של עולי צפון אפריקה של שנות החמישים והשישים לא הייתה השפעה על הקהילה. הרבנים הצפון אפריקאים היו בדרך כלל בשנות החמישים במצב סוציו-אקונומי, ברמה תורנית ובהשכלה כללית נמוכים ביחס לרבני ארץ ישראל. מדבריו של הרב מנחם מנשה (1892-1968), מרבני הספרדים בירושלים, ניכרת אזלת ידה של ההנהגה הרוחנית של יוצאי צפון אפריקה של שנות החמישים והשישים:²³ 'חולשה גדולה ירדה לעולם, והכוחות אוזלים מיום ליום. צער בנפשי לראות את אחינו הקדושים, בני עדות המזרח, העולים החדשים עולים בתשוקה לארץ הקודש. תחת לשאוב בהנאה מאור קדושתה הינם נופלים בפח יוקשים, ואין לאל ידי להושיעם' (מנשה, תש"ך: עמ' 4). לעומתם, העלייה הצרפתית החדשה לא הוצרכה כלל לוותר על עולמה המסורתי. יתרה מזאת, העלייה אפשרה לעולים להתחזק ברמתם הדתית, ומקצתם אף הצטרפו לזרם החרדי ועברו לגור במובלעות החרדיות בבית וגן בירושלים, בבני ברק ובמודיעין עילית.

לממצא זה ייתכנו הסברים אחדים. שהותם הממושכת של העולים מצרפת בארץ זו תרמה לחיזוק הקהילה מבחינה דתית, השכלתית וכלכלית, כך שבעת עלייתם לארץ היו משאביהם עשירים לאין שיעור משהיו לאחיהם יוצאי צפון אפריקה שעלו בשנות החמישים והשישים. משאבים אלה אפשרו להם בזמן קצר יחסית להקים קהילה משלהם, ליצוק בה תכנים ממורשתם ולהביא אליה את הרב הרצוי להם. נוסף על כך, החברה הישראלית של שנות התשעים ואילך היא חברה פתוחה יותר לרב-תרבותיות מהחברה הישראלית של שנות החמישים והשישים שציפתה מהעולים לוותר על זהותם הדתית והתרבותית המזוהים עם הגלות ולאמץ לעצמם זהות ישראלית חילונית חדשה על מנת להשתלב בחברת הרוב (אייזנשטדט, 1954, 1969; בן-רפאל ובן-חיים, 2006; יער, 2007).

23 מרבני הספרדים. גר בירושלים וכתב את ספרו **אהבת חיים** על אגדות חז"ל.

מחקרים בקליטת העלייה

יצחק דהן - מקומה של המנהיגות הרוחנית בעיצוב הזהות הקולקטיבית: המקרה של קהילת העולים הצרפתית בישראל

מקורות

- אייזנשטדט, ש"נ (1954). **קליטת עליה**. ירושלים: הסוכנות היהודית והאוניברסיטה העברית.
- אייזנשטדט, ש"נ (1969). עלייה והגירה: קווים לטיפולוגיה סוציולוגית. בתוך ש"נ איזנשטדט (עורך), **המבנה החברתי של ישראל** (עמ' 284-290). ירושלים: אקדמון.
- בן ארצי, ח' (2011). **החדש יתקדש: הרב קוק כפוסק מחדש**. תל אביב: ידיעות אחרונות.
- בן-רפאל, א' (2001). זהות קולקטיבית בישראל. בתוך ח' הרצוג (עורכת), **חברה במראה** (עמ' 489-514). תל אביב: רמות.
- בן-רפאל, א' ובן-חיים, ל' (2006). **זהויות יהודיות בעידן רב מודרני**. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- בראון ב' (2011). **החזון איש: הפוסק, המאמין ומנהיג המהפכה החרדית**. ירושלים: מאגנס.
- בן שמואל, ג' (תשס"ה). **סוד העברי - יסודות האמונה לאור פסוקי התורה**. בית אל: ספרית חוה.
- הררי, י' (2013). **סודו של הרבי**. תל אביב: משכל.
- זוהר, צ' (2001). **האירו פני המזרח: הלכה והגות אצל חכמי ישראל במזרח התיכון**. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- יעקובסון, ס' (1996). **הדרך לחיים של משמעות**. תל אביב: אריה ניר ומודן.
- יער, א' (2007). המשכיות ושינוי בחברה הישראלית? המבחן של כור ההיתוך. בתוך: ח' הרצוג, ט' כוכב, וש' צלניקר, (עורכים), **דורות, מכתבים, זהויות: מבטים עכשוויים על חברה ותרבות בישראל** (עמ' 72-104). ירושלים: ון ליר והקיבוץ המאוחד.
- כץ, י' (1987). אורתודוקסיה בפרספקטיבה היסטורית. **כיוונים**, 33, עמ' 89-98.
- לאו, ב' (2005). **ממך עד מך - משנתו ההלכתית של הרב עובדיה יוסף**. תל אביב: ידיעות אחרונות.
- לופו, י' (2000). ההשפעה הליטאית על עולם התורה במרוקו מתחילת המאה העשרים ועד לעליית ש"ס. **כיוונים חדשים**, 2, עמ' 61-73.
- ליאון, נ' (2010). **חרדיות רכה: התחדשות דתית ביהדות המזרחית**. ירושלים: יד יצחק בן צבי.
- ליאון, נ' (2009). בניית סמכות קהילתית מקומית בתנועת התשובה החרדית-מזרחית, בתוך ק' קפלן ונ' שטדלר (עורכים), **מנהיגות וסמכות בחברה החרדית בישראל: אתגרים וחלופות** (עמ' 164-186). ירושלים ותל-אביב: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.
- ליבמן, ס' (1967). **היהדות האורתודוקסית בארצות הברית**. תל-אביב: המכון ליחסי אנוש.
- מנשה, מ' (תש"ך). **ספר אהבת החיים**. ירושלים: אהבת שלום.
- סיון, ע' (1991). תרבות המובלעת. **אלפיים**, 4, עמ' 45-99.
- פיקאר, א' (2005). **משנתו של הרב עובדיה יוסף בעידן של תמורות**. רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן.
- פרידמן, מ' (1991). **החברה החרדית: מקורות, מגמות ותהליכים**. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.
- קלדרון, ר' (2013, 10 באוקטובר). יום עיון בנושא "המהפכה הספרדית הראשונה". ירושלים: בית אביחי.
- קפלן, ק' (2003). חקר החברה החרדית בישראל: מאפיינים, הישגים ואתגרים, בתוך ע' סיון וק' קפלן (עורכים), **חרדים ישראלים - השתלבות בלא טמיעה?** (עמ' 224-278). ירושלים: הוצאת הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר.

מחקרים בקליטת העלייה

יצחק דהן - מקומה של המנהיגות הרוחנית בעיצוב הזהות הקולקטיבית: המקרה של קהילת העולים הצרפתית בישראל

- קפלן, ק' (2006). אורתודוקסיה וחרדיות באמריקה ובישראל. בתוך ב' לאו (עורך), **עם לבדד** (עמ' 301-315). תל אביב: ידיעות אחרונות.
- רביצקי, א' (1997). **דתיים וחילוניים בישראל: מלחמת תרבות?**. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה. שפירא, ב' (עורך) (תש"ן). **אגרות לראי"ה - קס"ד**. ירושלים: המכון ע"ש הרצי"ה.
- שרביט, י' (1998) זהות ותולדות - מורשתו התרבותית של הרב יהודה ליאון אשכנזי (מניטוי). **פעמים**, 91, עמ' 105-122.
- שרביט, י' (2002). **מארץ האיים לארץ ישראל**. ירושלים: גיא ינשא.
- Allouche-Benayoun, J. (2014). Les rabbins du consistoire en France aujourd'hui: d'une génération à l'autre. In: E. Cohen (Ed.) *Les Juifs de France : Passé, présent, avenir* (pp. 191-206). Ramat Gan: Bar Ilan University.
- Bensimon, D. & Della Pergola, S. (1984). *La population juive de France: Socio-démographie et identité*. Jérusalem, Paris: Hebrew University of Jerusalem.
- Cohen, E. H. (2014). *Tsafat: Mutations de l'identité juive à l'époque moderne et contemporaine*. Ramat Gan: Bar -Ilan University.
- Danan, A. (2009). *Les Juifs de France et l'Etat d'Israël*. Thèse de doctorat. Paris: Université de La Sorbonne.
- Ferziger, A. S. (2013). From Lubavitch To Lakewood: the 'Chabadization' of American Orthodoxy. *Modern Judaism*, 33 (2), pp. 101-124.
- Ferziger, A. S. (2005). *Exclusion and Hierarchy: Orthodoxy, Nonobservance and the Emergence of Modern Jewish Identity*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Koginsky, M. (1998). *Un Hébreu d'origine Juive: Hommage au Rav Yehouda Léon Askénazi*. Jerusalem: Editions Ormaya.
- Trigano, S. (2007). *Le monde Sépharade, Histoire (volume 1), Civilisation (volume 2)*. Paris: Editions du Seuil.